

І. СВЕНЦІЦКИЙ

З культурного
життя

ЛННБ України ім.В.Стефаника

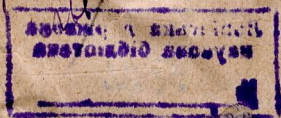

00519250 (M)

06 10

ІЛАРІОН СВЕНЦІЦКИЙ

З КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

ЛЬВІВ, 1927

НАКЛАДОМ АВТОРА.

19617-7

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 5022

світлицького, Л. А.
кулубу рного життя і
сучасної України. Львів
1927

1. Pro domo sua.

Деякі читачі статті „Що таке українізація?” поробили авторові заміти: більшовики — закинули немарксівський підход до теми, поляки — занадто більшовицькі симпатії, українці — за великий оптимізм. Тим то мусів автор перевірити свої думки про українізацію. Це і сталося в часі поновного побуту на Україні.

Автор як немарксист глядів на життя України з точки зору людини, для якої найвищим законом світоглядом і поступовання є його власне знання належного і неналежного в житті:

„Коли знаєш, що чиниш
Закон твій є ти сам,
А не знаєш, що чиниш
Закон — є твій пан“.

(Франко.)

Виходячи із цього становища самовистарчальности творчого розуму і холодного розсудку, як основ діяльного життя людини та всіх її почувань і поривів, автор, очевидно, міг і може тільки стверджувати факти і старатися їх зрозуміти. А що кожне явище життя має свої причини і наслідки та свої особливі звязки зі світом явищ взагалі, то спостереження лучаться все з певними особовими почуваннями і міркуваннями. Отсему особистому світові ідей мусить кожний громадянин присвятити чимало уваги, щоби перевірити свій власний погляд на справу та цею

провіркою хоч у безконечно дрібній частці підійти до обрисів життєвої дійсности та до її правдивого зображення.

Ось тут то проявляється побіч розуму і розсудку ще деяка дрібка почування любови до гарних і милих нам явищ та нехить і обмерзіння до гидких і осоружних явищ життя. Без цих почувань і порухів живої душі немає в дійсности ніякого життя, особливо у громадянина-публіциста. Він, навіть як холодний спостерігач, десь там в таємному куткові свого живого серця не-свідомо пряче почування щирої любови для предмету свого спостерігання та не-свідомо дає іноді таке освітлення справи, в якому він бажав би її бачити. Публіцист є тому все індивідуалістом.

А проте кожному ясно, що чисто індивідуальний підход до явищ життя не конечно мусить бути запереченням усіх інших підходів до тих самих явищ. Особовість — цеж частка збірноти, її вплив і майбутність. І хтоб не висказував своїх поглядів на явища життя, то всі як люди зійдуться в одному, що без збірноти немає індивідуя, а без індивідуя немає колективу.

Життя збірноти укладається не тільки на основах суспільно-господарських та державно-політичних взаємин, що їх одні можуть уважати за одиноко корисні та доцільні, а другі за безумовно шкідливі. Збірнота живе ще і творчим гоном та радісним любуванням красою життя і його віковічних звязків з минулим і майбутнім, з пізнаним видимих і прочутим світом невидимих ще явищ. Отся свідомість живого звязку

людини із всесвітом, передана найширшим кругам збірноти, є чи не наймогутнішим досягненням одиниці, бо її живим звязком з життям і життятворчим гоном збірноти-нації. Тим то кожне ідейнотворче життя самої найбільше індивідуальної особовости мусить бути в кожній здоровій збірноті дорогоцінною силою — перлою, яку вона плекатиме, оберігати і доводити до розцвіту..., але ніколи не губити, хоча би вона була немилою, а навіть шкідною в розумінні даних умовин.

Для прикладу можна вказати на юрби безпритульних дітей і юнаків, що мов та пошесть підточує нормальний біг життя обивателя ССРР. Це суспільне лихо моглиб дуже легко викорінити досвідчені в боротьбі зі всяким „суспільним лихом” давні чекісти, сьогодні агенти ДПУ (Державного Політичного Управління), але цього не чинять з огляду на великі індивідуальні потенції, заховані в отсих юрбах чорної (по силі бруду) голитьби (по недостатчі одежі). І так в даному випадкові — принципіяльний анархо-індивідуалізм оберігається офіційальними представниками комуністичного устрою держави. Комуністична держава може і вміє у випадках потреби підпорядкувати інтереси крайного анархізму інтересам збірноти.

На цій основі можна надіятися, що інтереси крайнього консерватизму чи пак контрреволюціонізму зможуть згодом укластися в рямці існуючого комуністичного устрою з належним пожитком для спільного добра і розцвіту поодиноких держав ССРР. Без природного права на

повноту самопрояви сильних творчих умів, немає сильного життя, немає великого творчого розмаху. Так думає об'єктивний обсерватор-публіцист, так думає громадянин-людина, що любить усе живе і красу боротьби життя зі смертю.

2. Ще раз про українізацію.

Українізація села. Українську індивідуальність стирали і нищили з давен-давна власних князів межиусобиці, кочевих орд напади, сусідів зазіхання, та всяких нерозважних людей учинки. І після всього того від десяти літ на широких степах України — мілко списками зораних, густо кістками засіяних і обильно крівцею политих, стало народжуватися нове життя, ім'я якому — українізація. Почалося воно правда тоді, коли зародилася українська державність над Дніпром, коли останків її боронили борці за церкву православну і мову народню, коли Козацтво воювало за права людини і робочого люду, коли Хмельницький з польськими панами змагався і до московського царя пристав, коли Мазепа на царя пішов, коли найкрапці сини свої кістки в болотах Неви топили, коли в снігах Сибіру каралися, і у всі роки і дні календаря українського культурно-національного життя, і боротьби за волю... від 1798—1917 р.

Сучасна всеукраїнська національна свідомість широких народніх мас України народилася серед тяжких мук самого народу і смертних судорогів давнього світогляду. Простак-мужик і голяк-чорнороб, за якими ясновельможне панство темних дуків і ненаситних глитаїв не признавало від віків, не признало ще нині, не признає ще і у далекому завтра ніяких прав, став

видимим виразником збірної волі до життя. Чи це остаточний уклад життя України, про це без провидства і пророцтва годі говорити. Але, що народня маса мусить боронити свого народо-владства, раз воно є в її руках, це ясне для всякого, хто вірить в можливість збірної свідомости власних інтересів.

В широких народніх масах українізація є шляхом до суспільної самосвідомости і самою національною свідомістю. Селянин, що свідомо стає обробляти землю для зібрання певної скількості плоду, потрібного йому для прокорму і дальшої праці та для державної потреби, є вже свідомим професіоналом-рільником та гідним участі в державному правлінні громадянином. На мужика-громадянина годі вже глядіти з висока, бо він дійсно став рівноправним громадянином і вольним учасником всесвітнього економічного життя. Невіжу-чорнороба можна було визискувати, ним можна було помітувати як рабом, але рільника-громадянина вже не можна безкарно обиджувати. А тих обид було так багато колись, і скільки їх ще нині придумалиб жадні легкої наживи людці, через що селянство також недовірливо ставиться сьогодні до всякого неселянина, як колись ставилося воно до всякого панка.

В цій ворожості селянина до міщуха є ще своя особливша причина в великій дешевизні плодів його праці та в непомірній доріжній перетворів із цих плодів і усяких фабричних виробів. Ціни на зерно і плоди плодородної України залежать, що правда, від плодючости ріллі і дер-

жавної монополії торгу. Доріжня потрібних селянинові фабричних виробів шкіри, заліза, скла, мануфактури, книжки, лікарства — залежить не тільки од витрат на заграничні машини і сирівці та на відбудову зруйнованих війною і революцією заводів, але і від збільшення плати робітникові та його технічному і політичному руководству. Село може вже і міркує про це, але певно знає тільки те, що місто для него дуже дороге, що місто з нього живе, як і давно це було. Показав це голод, коли рільник зовсім справедливо ніпочому цінив всяке міське добро, але в міру занепаду міста і злученого з ним транспорту сам з голоду гинув.

Отся розбіжність інтересів села і міста є для декого запорукою побіди чистого українства, себ-то здійснення клича „Україна для українців“. Для противників сучасного укладу життя на Україні ця розбіжність є джерелом надій на можливість повернути давній устрій, або насадити якийсь кращий новий. В обох випадках числять на ту саму змичку села з містом, якої добиваються скрізь у СРСР. Але коли вдуматися глибше в отсі питання, то ясным стає, що справа ця не стільки в українстві України, ані не в устроєві, а в праві Землі на владу. Ця влада зараз ніби то є в руках села, себ-то в руках бідноти, за якою стоїть місто — що села не знає, не розуміє, може і не любить. А селові обидно, тож і не до змички йому з містом, бо в ньому є своя напрямна — індивідуальне земельне господарювання.

За природний міст між селом і містом вважається звичайно пролетаризацію села та інду-

стрілізацію землі. Тому сучасна економічна політика СРСР іде по цій лінії, але не по лінії пауперизації села, про що звичайно думають противники його пролетаризації, тільки по лінії зрівноваження ціни рільничих плодів і фабричних витворів. З уваги на те будуче українського села представляється так: площина управної землі може маліти в користь зростаючої площини заводів, копалень і шляхів — при рівночасному розростові видатности ріллі. Вдплив лишку населення з села до міста на заробітки і в заводи буде рівноважитися припливом з міста у село нового вище освіченого елементу, що поглибить серед землеробів основи раціонального рільництва Збільшення попиту на хліб при рівночасній легчій подачі фабричного добра на село вирівняє нерівномірність між сьогодні існуючими цінами зерна і фабрикату на Україні.

Ось одно з найважливіших завдань сучасної українізації України: освідомлення українця-землероба про структуру суспільно-економічного життя.

3. Вага шкільництва в українізації.

Територія населена густою перевагою українського землероба мусить стати територією дійсного пошанівку з боку неукраїнців — щодо мови, побуту, історії, традиції, письменства і словесности, мистецтва і науки, та всіх скритих можливостей духової творчости українського народу. Цей пошанівок можна було досягнути тільки шляхом закону, що ясно і без застережень признає УРСР у ССРСР за рівну з іншими національними республіками. На основі цього закону забезпечується за українським народом право всестороннього розвитку культурного, економічного і суспільного життя України. Для чималої групи мешканців України та політиків поза Україною таке вирішення є свого рода поглибленням колишнього „сепаратизму“, себто можливістю прийдешньої самостійности України. Це передбачили більшовики у первісній дореволюційній формулі, potwierdженій самим Леніном, „самоопределение вплоть до отделения“. Очевидно, коли повна самостійність стане неминучим фактом, проти неї ніхто не важиться стати на прю, бо колеса історії живого народу годі повернути назад. В противному разові формула ця стала би виразницею ідеї імперіялістичної федерації „вплоть до поглощения“.

Отже в цьому напрямкові йде вся просвітна праця самої гущі народніх мас. Скрізь по школах України вчать по українськи — українців, а нац-

менів (національні меншости) — на національних мовах, але обов'язково і по українськи. Загальний політичний напрямок освіти надає суспільно-економічна частина навчання, що скоріше йде по лінії реального зображування бажаних у державі взаємин і напрямків, як по лінії звеличування та ідеалізації існуючого стану. Просто сказавши, політосвіта сходить все більше зі шляху демагогії і завертає на шлях критичної об'єктивности.

Для прикладу кілька слів про народне шкільництво в самому Харкові. Ми в 20-ій трудовій школі ім. Івана Франка, що міститься в будинку б. гімназії ім. цесаревича Алексія. Поминувши те, що великому письменникові Галичини уступив своє місце цесаревич усієї великої Росії, що школа ця під залізним проводом галичанина усуса Озаркова виграла культурну війну з військовістю, що вона майже вдвоє більша за старий університет у Львові, ми галичани з захопленням приглядалися і прислухувалися її розвитку. 1400 робітничих дітей 10—17 літ великого харківського передмістя Холодної Гори свідомо гордиться своїм духовим провідником. Ця свідомість день у день поширюється і вкорінюється в родинних кругах, що ще так недавно жили без всякої національної свідомости. Це є одно з найбільших і основних досягнень україннізації самого Харкова. Ту саму роботу виконують ще 12-а ім. Шевченка і 5-а трудова школа ім. Драгоманова. Усе те свідчить, що україннізація не є фантомом, не є фікцією, тільки є великою прекрасною дійсністю.

В трудовій школі немає місця для сентиментів і для фрази-балачки. Тут молодь незатуркана здавна, про що знає кожний, що ще до революції приглядався до народного побуту в Росії і на Україні, свobodно і жваво переймає навчання. Перед сею молоддю годі розвивати навіть самі патріотично-державницькі балачки без реального змісту і життєвого підкладу фактів. Молодь цю школа вчить говорити по українськи і працювати для громади, для збірноти. І молодь ця вже навчилася, вже вміє, вже звикла говорити по українськи, про Україну і про життя-буття громади. А діти батьків просвічають та на старости літ ведуть їх думками в країни нового кращого майбутнього життя.

Так, майбутнього, бо сучасне життя України ще не зовсім легке. Поголоски про війну, доріжня, одноманітність політичної думки офіційної преси, суворість ДПУ, згущення населення по невеличким квартирам („переуплотнение квартирной площади“), непомірно тяжка централізація і бюрократизація буденного життя з довгими хвостами черг за — молоком, борошном, мануфактурою, при пляновому постійному упадкові індивідуальної торгівлі — ось загальне тло обивательського життя... і дітвори на Україні та в СРСР. Цих тіней життя в радянському соціалістичному устроєві чимало. Про них давно всі горобці чирикають, навіть без дуже смішливих — аж до гірких сліз — писань: Остапа Вишні, Шишкова, Романова, Зоценка, що їх скрізь продають по кіосках державного видавництва. Про ці тіні постійно пишуть і ними, так сказати, дер-

жуться сатирично-гумористичні видання Госиздата і Держвидаву: „Червоний Перець“, „Смехач“, „Крокодил“—яких залюбки читає отся сама дітвора. Про цю нерівномірність взаємин теорії і дійсности чимало спорять у всіх осередках радян. життя офіційально і до раннього світу в прияві батьків цієї самої дітвори. Отже ці тіни дуже гарно видні там і дітворі. Колиб її задумав хто кормити казкою про „білого бичка“, то дітвора — молодь трудової школи семилітки засміяла би його як блазня, та осудила як брехунця.

Не обійшлосьби і без нової чабарашки — „частушки“, яких так багато є про сучасний устрій на Сході.

Навчання в професійних школах звязує учнів ще сильніше з життям професії і громади: теоретично через книжку і живе слово вчителів, практично через гуртки і різні клуби.

Але найбільше цікавою є для нас праця робфаків, себто робітничих факультетів, де вибранці малоосвіченого селянства і робітництва, іноді батьки дітям, проходять основи загальної освіти, щоби засвоєним знанням принести хоч дрібку більше користи своїм співгромадянам.

Декілька слів про робфаки. Ідея їх доволі давно була щасливо переведена на Заході у т. зв. вечірних освітніх курсах для робітництва. Але там були це курси для принагідного слухача-робітника, що цікавився дещо світом. Недільні школи 60-их рр. були хіба слабим відгомонам цих курсів. Значно ближче підходили би до робфаку всі народні університетські курси, тільки що вони не давали слухачам ніяких прав та були

загально доступні. Найближче до робфаку по програмі навчання установою можна уважати київські підготовчі університетські курси 1917 р., що мали протягом 2-ох літ дати слухачам необхідну підготовку для занять у народньому університетові. Робфак чинить те саме при ІНО (Інститутів Народньої Освіти), тільки для слухачів селян і робітників, що мають згодом завдяки засвоєному знанню принести дрібку більше користі своїм співгромадянам. Загальна програма навчання на 3-х роках робфаку відповідає нижчій середній школі без клясичних мов.

Робфаківці ставляться до науки і життя по своєму, бож вони знають це життя не з солодкого краю. Їх учителі мусять бути для них справжніми товаришами, коли хочать допомогти їм вийти на широку дорогу знання, корисного для поодиноких громадських комірськ, з яких вони вийшли. А треба знати, що деканом і секретарем робфаку є звичайні робітники, які не допустять неналежного в життя і працю цієї одинокої у світі установи. Не менше уваги робфаківі придає і держава, що удержує його і учнів.

Робфак це могутній двигун українізації. Помінаючи зовнішнє українщення 250 вибранців від селян і робітників, ми мусимо пам'ятати, що сих 250 робфаківців є мозком яких 25.000 селян і робітників. А це значить, що робфак виховує для державно-громадської праці цілі армії людей.

Коли додати до цього працю педагогічних технікумів (учительських семінарів), мистецьких шкіл, ІНО і всяких інших Вуз-ів (вищих учебных

закладів), то нам ясним стане, що на Україні вся школа є українська по мові і по змістові навчання. Україна вся вчиться не для моди, а її молодь не для флірту і женихання, що так різко вражає нас сьогодні на Заході, але для майбутнього кращого життя між народами світа, для кращої будуччини людства. Тимто не диво, що молодь на Україні рветься до нового дійсно вільного, широкого, багатого життя. Зовсім природно, що молодь ця своїм вогнем пориває своїх батьків навіть у нелегкі хвилини непривітного сьогодні, та викрешує в їх серцях іскорки надії, віри і любови, яснішого і більше радісного завтра.

4. Українізація — інтернаціоналізація.

Отся суспільно-міжнародня риса навчання на Україні і в СРСР свідчить не тільки про те, що українізація є в дійсності великим відродженням України, а є одним величним воскресінням до самостійного культурно-творчого життя Евразії у колі народів культурного світа. Хоча нам неznані навіть найближчі плани Наркомос-ів (народніх комісарів освіти СРСР), то ми можемо вже сьогодні предсказати недалеку будучину заснування катедр українознавства по всіх важніших університетах і академіях радянського союзу. Без основного знання обличчя так великої території Союзу як Україна, неможливою буде корисна праця у всесоюзних розмірах.

Українізація це дійсно шлях до інтернаціоналізації ваги України, це дійсно найбільший здобуток України в СРСР, про який не мріяли навіть найбільше горячі патріоти 1914 р., коли зривалися до війни з царською Росією.

Музеї, книгозбірні, фільми і радіо, є найпершими кроками України на полі цієї інтернаціоналізації. Про величезну працю музеїв і книгозбірень України читач міг вже познайомитись з видання Управи Національного Музею початку 1927 р., тим то ось тут звернемо увагу тільки на вагу цих установ у загальному навчанні. Учні всіх типів шкіл знайомляться систематично з усіми скарбами духового життя України оглядаючи

Для кращого підтвердження вище сказаного про прямування Союзу і України до науки і освіти у найширших верствах, належить вказати на музеї революції. Це зовсім нове явище в союзній музеології. Приміщені ці музеї — в Ленінграді у царському зимньому дворці, в Москві в генерал-губернаторському домі, у Києві в б. педагог. музеєві ц.ча Алексія. Ось зміст київського музею революції: революційні рухи 17—18 віків, велика французька революція, декабристи, кріпацтво, народництво, париська комуна, часи Олександра III., 1905 рік, Гапон, реакція Плеве-Столипіна, світова імперіялістична війна, революція 1917 р., Центральна Рада, громадянська війна, червона армія, Китай. Колиж ви приглянетесь до діаграм, що зображають ріст економічної продукції, робітничих рухів і революційної думки, та зв'яжете з цим образ і хід літературного розвитку поодиноких націй б. Росії під гнетом цензури, тоді зрозумієте, що музей революції є в дійсності музеєм еволюції і вивольнення суспільної думки. Музеї поодиноких письменників — Пушкіна, Лермонтова і Толстого

в Академії Наук в Ленінграді та в Москві, Шевченка в Чернігові і Києві, Квітки і Гоголя в Харкові — засвідчують це найкраще своїм суспільно-громадянським тлом.

Ту саму загальну освітню працю веде фільм і радіо. ВУФКУ (Всеукр. фільмо-кінове управління) показує нам „Тараса Трясила“ і „Миколу Джерю“. Теми чисто українські. Артисти і статисти українці і неукраїнці, як звичайно в мистецтві, мусять до цих тем духово українізуватися, тобто вміти перетопити всесвітнє мистецтво в українську форму. Режисерія мусить вивчити і знати українську землю з її красою і пригожістю для фільмових знімків. Ще краще мусить вона вивчити тип українця і українки, живих людей і в мистецькому перетворенні, щоби підібрати артистів, гідних створити ілюзію живої дійсності. Режисерія мусить знати ще краще від артистів саму фабулу з усіми тонкостями і відтінками змісту, щоби створити образ гідний для України, всього Союзу і широкого світу. Всі ці завдання виконати, це значить створити своєрідний український фільм. Фільми ці навіть у подробицях обрамування текстів і заголовків є дійсно стилєво українськими. Мотиви рослинного орнаменту з давніх килимів, гафтів, кераміки та вчасно барочні гірлянди і волоти будівель України, так добре знані Василеві Кричевському і всім що з ним працюють в Одесі, надають вже обгортці фільму український характер. Подбали навіть за добір букв до текстів, щоби вони були в згоді з орнаментом заголовків. Архитектурне тло козацької Січи, панські покої і старшинські

світлиці, костюми, побут, грім артистів — все це виявляє очі і руки знавця-мистця. Правда, не один Кричевський тут працює; створив був Репін типи негмонних січовиків-козарлюг, а без них булоб дуже нелегко відтворити їх сьогодні на сцені. До створення фільмового типу української дівчини причинилися дуже образи Маковського, Пимоненка, Красицького, чому найкращий доказ сцена утечі дівчат з купелі, що нагадують нам русалок.

Коротко сказати — ВУФКУ дає особливий тип фільму. І цей український фільм стає до змагання за право участі в міжнародньому вже признаному фільмовому мистецтві. А вислід буденної праці ВУФКУ — це перетворення минулого, сучасного і майбутнього життя України в образи, що виринають в душах соток тисяч видців глибоке русло думок і почувань, та вяжуть Україну зі світом. Подумайте тільки — український фільм у Відні, Парижі, Берліні, Лондоні, Нью Йорку...

А за фільмом радіо передасть у далекий світ українську музику, пісні і живу мову живих діячів української політики, науки, техніки. Чиж це не вислід великого розмаху українізації і інтернаціоналізації України?

2 Не слід забувати, що Дніпрельстан буде на порогах Дніпра за Січею, що з України попливе велика сила світла і руху на увесь Союз... І сповниться правда про схід сонця із заходу. І дійсно сходить сонце нового матеріяльного життя для селянства Великоросії тільки з України. В міру як лекшою ставатиме виміна хліба, світла і руху за мануфактуру, лекшим ставатиме вплив більше

цивілізованого домівства України на нужденні кошари і плетінки Курщини, Вороніжчини, Московщини, Тульщини. Північ ще раз населить і оживить, але на цей раз новим творчим почином, багатий південь. І припинить північ давній спір з півднем про старшинство та примириться з ним як з рівноправним громадянином-сусідом-братом.

Всю отсю дійсність і велику потенцію культурного життя сучасної України можна було досягнути тільки участю в революції, тільки ціною життя побідженого світогляду; бо тільки із смерти великого Вчора виростає велике життя Сьогодні, щоби вмерти для ще більшого Завтра.

5. Дещо про церковне життя на Україні.

Революція вплинула і на церковні відносини на Україні. У перших часах українського державного відродження серед національно свідомого українського духовенства зародилася думка про повернення колишньої величі і незалежності українській церкві.

Довголітнє управління церквою України з Москви і Петербурга далось усім свідомим справи добре в знаки. Були це часи дрібничкової централізації всього церковного життя та безпощадного московщення мови, обряду і світогляду всіх вірних на Україні. Очевидно проти цього накипала здавна нехоть серед українців взагалі та серед національно свідомого духовенства особливо. Тож природно, що в хвилю порушення принципу давньої імперії і створення Української Республіки, українське духовенство мусіло рішитися на дійсно революційний крок — і проголосити автокефалію, тобто церковну незалежність від московського патріярха як представника Москви-III. Риму, що з упадком імперії мусів теж упасти.

Це тим більше мусіло статися з боку всіх прихильників революції і пореволюційного укладу життя, бо патріярші круги були проти революції з усіма її наслідками. Тому від самої патріяршої церкви відчахнулася значна частина духовенства з поступовим і революційним світо-

глядом, складаючи живу, сьогодні синодальну церкву. Але погляди на національне питання України не могли об'єднати автокефалістів із живоцерковниками. Автокефалісти були свідомими і послідовними українцями, живісти-ж в найкращому разі „тоже малороссами”. А що автокефалісти відразу приступили до українізації богослужби і обряду по давнім традиціям і уставам, то розходження між ними і живістами ставало доволі тонко політичним. Автокефалістів стали називати непримиримими націоналістами, себто ніби опозиціоністами супроти влади, а живісти оставали ніби повільними прихильниками влади. І вийшло так, що українська мова богослужби, поворот до давніх обрядів первопрестольної київської Софії і національна свідомість духовенства УАПЦ стали причиною далеких розходжень в самому нутрі духовенства безумовно прихильного для революції і пореволюційних досягнень державних.

Тому українські автокефалісти опинилися без владики з канонічно переданою владою і ні відки не могли найти його. Патріярша церква була їм принципіально і національно ворожа; жива національно неприхильна; чужіж церкви були в єднанні з патріяршою церквою і з емігрантською царською єрархією, що не признавала ані України, ані революції, ані пореволюційного устрою. Не було іншого виходу як йти слідом за первохристиянськими громадами і самим возглавити свою церковну громаду соборно вибраним і рукоположеним владикою-митрополитом.

Неканонічне самосвятство української православної автокефальної церкви стало головним змістом нападів її національних противників. І так самосвятство було викликане злою волею представників Москви-III. Риму, суворих послідовників букви закону, холодних представників віри без любови ближнього, яким була в даний момент підчинена хвилюю ще слаба українська національна церква.

Хоча поява УПАЦ була в дійсності поглибленням революції та її посвяченням у всіх благих починах, то революціонери України — одні по своїй байдужности до церкви, другі по своєму безвір'ю, або просто по ворожости до релігії не звернули на це уваги і даного факту не оцінили належно. Були навіть спроби ввести деякі замішання у церковне життя, щоби звільнити міліони робітного люду від релігії, як од „опьяняючого дурману“. Тільки не так давно стали представники соціалістичного устрою СРСР придержуватися первісного соціал. погляду на релігію як на особисто приватну справу кожного, якої не слід зачіпати. Зараз церкви зовнішню не переслідують і знечевя не нападають, тому вона живе своїм тихим, негомінким життям. Проте воно тим більше цікаве.

В церкві немає давньої товпи богомольців, в ній молиться громада вірних — браття і сестри. Церковний збір сьогодні є іншого настрою і вигляду від тих, що скоротечними хвилями перетовплюються гучними вулицями городу. Це люди здебільша зрівноважені душевно, замирені з долею, відпорні на кривду, неправду і насилля. Се-

ред них є чимало мрійників про грядуче царство Божіє, що засяє в душах людей та через діяльну любов одного до всіх і всіх до одного створить рай на землі. У вірі своїй люди ці глядають за-спокоення скимлячого болю од сердечних ран, що постійно ятряться од різних неправд землі. Їх віра — це не бездушний послух догмі, це стремління здійснити заповідь любови і життя по євангелію.

Про цей особливий настрій громади вірних УПАЦ найкраще свідчить проповідь про можливість одухотворення і богоуподібнення людини. Скромний тихий влади́ка в день Миколи літнього розказує зібраним у церкві за доброго пастиря. Євангельський добрий пастир не тільки зовнішнім виглядом притягає до себе, але й внутрішнім змістом свого життя дає завсе запоруку, що стадові усьому і кожному ягнятєві зосібна не станеться ніякої кривди зовні, ані від нього самого. Добрий пастир — це дійсно речник і представник великого духа, що чує і бачить, що прочуває і передчуває — у своїй великій любови до стада і його найменшого члена — їх потребу насущну, їх нужду велику, та вміє і знає заспокоїти її і запобігти грізному лихові. Добрий пастир в обороні свого стада приймає безропотно удар, ще й друге плече підставить, коли тільки цим робом зможе обезпечити своє стадо. Це не угодовість, це не байдужість супроти насильника, це тільки певність того, що ударом не може бути справлена ніяка вина. „Коли я не знаю правди, то ти замість удару навчи мене, а коли я знаю її, то за що ти мене беш?!“

Хто вдувається у все те, що діється кругом у повоєнному світі, хто хоч дрібку відчинить очі на цю страшну насилу, якою на всякі лади всі обосновують і узаконюють свої безправні поступки і стремління, цей зрозуміє вагу вище наведеного владичого слова. Воно засноване на євангельській притчі, оховає загальні явища і поняття, тимто завсе скрізь примініме до всіх. Воно, давне своєю логічною будовою як давною є мудрість людства, є виразником невинного стремління людства до правди і блаженства давно минулого золотого віку. Давне своїм походженням, остає воно все новим змістом — по умовам часу, по місцю і по розумінні людей. Ідеал доброго пастиря може заблестіти після того слова і в душі сім'янина, і в душі громадянина, і в душі проводиря. І всі вони, ідучи за ним — стануть на такому місці, з якого дальше і краще зможуть бачити свій гурт і потрібну для нього роботу.

О скільки всяка церква стоїть за живе діяльне осущення заповітів любови і моралі, о стільки вона певно стрінеться з самою протицерковною владою державною, що стремить виключно до здійснення матеріального добра. Життєвий матеріалізм чинить людей жадними і лукавими, та часто веде їх на всяке проступство, особливо тих у кого немає ніякого морального стриму.

Тому то благодатний вплив на душу людську дійсно моральної науки і зразкового життя її вчителів стає і для самих завзятих безбожників очевидним та бажаним. Величаються поодинокими виявами цього признання з боку уряду

представники всіх церков у СРСР. А що автокефальна церква збирає найбільшу громаду вірних і гостей, тож сильна проповідь її є чи не найкращим свідоцтвом можливості здійснення утопії про доконечну рівнобіжність діяльності церкви і держави над постійним поглибленням моралі в міру росту матеріяльної засібності. Ось платформа спільної праці держави і церкви, без напасти на свободу віри і без підкопів під державний устрій.

УПАЦ виконала ще дуже складну працю українізації, поширюючи і поглиблюючи її на занедбані владою частки громадського життя. Українська богослужба для невеличкої громади вірних, що була спершу острівком серед моря завзятих противників українства і його „простачої“ мови в церкві, була кожний раз для всіх присутних тільки доказом пригідності отсієї мужичої мови для найвищої цілі церкви — розмови з Богом і хвали йому. І дійсно коли вслухатися в ритміку і поважний стиль української богослужби, то мимохіть спитаєш себе: не вжеж не можна було того самого вчинити давніше? не вже ми не були в силі поняття про богослужбу, сперті на ерархічній схемі римської імперії і візантійського двора, виповнити великим змістом слів Христа про молитву чистим серцем і простим словом?

Есть сила благодатная — в созвучьи слов живых
И дышит непонятная, святая прелесть в них.

(Лермонтов: „Молитва“.)

Сердечний чар української мови підносять ще прості напиви давніх київських монахів — піснеспівців в гармонізації сучасних українських композиторів. Завдяки безпереривній поперемінності возгласів священика і молитовних потверджень хора — лика, богослужба УПАЦ творить одну величну цілість, якою захоплюється кожний, в кого тільки жевріє почуття краси, гармонії і стилю. Скромно величний спокій рухів поодиноких священнослужителів і стилева гармонія передвишень єреїв собору, їх гармонійний величально-молитовний спільний спів, поважний спокій у всій церкві без зайвого ходження паламарів і прислужників перед очима молячихся, чудово зіспівані хори з почуттям пошанівку для властивих церковній богослужбі *non forte i piano*, вміле проведення священика-співця усій церкві спільних молитов пісень — ось дальші знаменні риси богослужби в первопрестольній Софії в Києві. Прегарна простота самодільних риз із льняного полотна, украшених давніми українськими гафтами і м'яккі зломи ліній шовкових риз, все те тільки чарує присутніх у церкві. Чар української богослужби так великий, що тільки на її основі можна зрозуміти висказ послів Володимира після їх повороту з патріяршої Софії в Царгороді: „Не знаємо, чи ми були в небі чи на землі; бо нема на землі такого виду і такої краси... тільки те знаємо, що там Бог пробуває з людьми, а служба їх є краща за служби усіх сторін. І ми не можемо забути краси цієї...”

І коли зважимо скоро тисячелітню давність богослужби в Києві, коли згадаємо зв'язок київ-

ської святої Софії, першої митрополії землі руської з осередком давнього православного світа — патріяршим престолом в царгородській святій Софії, тоді зрозуміємо історичні основи сучасної неканонічності, канонізованої життям автокефальної церкви України. Колись давно княжа Русь, ставши сильною, завела у себе вповні автономну супроти патріярхату в Царгороді митрополію; так і сьогоднішній Україні признають згодом усі її автокефалію за канонічну. Закони людські творить сила... моральна і вікодавня традиція, свідками якої є якраз архітектурні масиви, фрески і мозаїки, що оточують і бережуть святу Нерушиму Стіну Київської Софії. 67

Столиця сучасної України — Харків лучить нас з вольним українським Лівобережжам, на якому цвіла колись козача воля. Миколаївський собор у Харкові, столиця архієпископа, своїми ручниками на іконах, самодільними ризами церковними духовенства і виглядом його самого, переносить нас у далекі часи Запоріжської Січі. Під першим вражінням служби церковної можна подумати, що Січові діди — ставши черцями — священодійствують і Бога молять за преславне товариство запоріжське, за многогрішну старшину і за спасіння народу усієї України. Замирення смертельної рани сердечної собі і всім страждучим благає тут Василь з Квітчиної „Марусі“, благає його у Господа і громада вірних молитвою краси дивного мистецтва звуків України. Колись славне військо козацьке — за віру християнську, за люд православний, за волю України — свою кров проливало, буйні голови

клало, палкі душі оддавало. І сьогодні боронить Святомиколівський собор душі народу українського од загибелі в багні моральної гнилі і в мряці безвіря... у красу вічно Таємного.

Про гниль і мряковину в умах деяких частин харківського населення може найяркіше засвідчити стан кладовища на Мироносицькій вулиці. Розуміємо добре, що після злиднів і голоду часів воєнного комунізму не могли остати дерев'яні хрести, огорожі і пригідна на опал деревина. Покійники можуть іноді погріти наше тіло, коли ясними споминами гріють нам душу все наше життя. В домівках покійників могли найти пріют і захист бездомні — це ясно. Але навіщо витрачувати чимало таки фізичної збірної сили на розкидання камяних намогильників і хрестів, на вилуплювання очей у порцелянових подобах діячів науки і колишніх мешканців Харкова, на ломання залізних решіток на могилах? — цього ніяк не розуміємо. Навіть в разі згоди на декрети про неістновання Бога, душі і загробного життя, все таки годі не схилитися в покірній пошані перед величною невмолимістю смерті і позасвітowego спокою кладовища. А хто не вміє вшанувати тіней предків, цей певно не пошанує і нашої тіни, та не вшанує і наших найкращих учинків, навіть найвищих замислів.

І так вдумуючися в життя автокефальної церкви, яке можна було нам тільки в дрібосенькій частині пізнати, ми можемо ствердити можливість її великого морального впливу на маси. Церква живого народу мусить обхопити своїм благодатним впливом тих, що без теплої матірної

любови опинилися на багатолюдній пустині — самісінькі, без кута і без даху, без чистої сорочки і без ложки страви. Добрі пастирі, браття і сестри УПАЦ зможуть певно стати добрими батьками стаям безпритульних і випроводити з них корисних громадян краю. — Є оповідання про батька париських вуличників свщ. Боско; ми знаємо таких батьків серед світських діячів у різних народів, тож почуємо про них на Україні і в СРСР. І знову зіткнення двох протилежних світоглядів: матеріялістичного держави і морального церкви на площині спільної суспільної праці.

І здійсниться єдино оправдана боротьба із суспільним лихом, не хвилевою силою над його видимими формами, але із суспільними причинами і умовами його появи, себ то з темними сторонами життя збірної душі.

Зрозуміла все те і славянська, колись жива, нині синодальна церква, що користується порівняно з УПАЦ більшою прихильністю уряду. Синодальна церква не признає автокефальної за самосвятство, за женитьбу священників і владик вдівців, за „протестантські“ вольнодумства в канонах церкви, за неприняте у православних бриття бороди і... по традиційній нехиті ніби-малоросів та самопевних великоросів світогляду кінця 18. віку і Валуєвського „Украины не было, нет и не будет“. Але одночасно синодальна церква рішає перейти на Україні із слов'янської богослужби на народню українську по своїм власним перекладам богослужбових текстів, бо її недовольють ані переклади автокефалістів Придніпров'я, ані автокефалістів Польщі. Тим краще,

що будуть нові переклади, бо є надія на майбутні досконалі. Але українізація синодальної церкви закінчиться певно злиттям її з автокефальною, тобто перемогою українства над ворожим йому русотяпством усіх відголосків завмираючого міщанства, нападництва, стародумства і ніби-аристократизму давнього світогляду. А об'єднання церковне доведе не тільки до скріплення українства Придніпров'я, але й до поглиблення моральної свідомости в масі суспільства, тобто до кристалізації укладу суспільного життя України. А все те є вирівнюванням взаємин між церквою і державою, між вірою в закон Христа і вірою в закони Маркса і Леніна.

6. Деякі паралелі з життя української православної церкви в Польщі.

Отсі взаємини між церковними напрямками пореволюційної України мають велике значіння для напрямків церковного життя і на Волині, Поліссі, Холмщині та Білорусі. Православна церква в Польщі переживає добу гартування нових думок про її основи.

Церква в новітній суспільности мусить іти крок за кроком з нею, коли має заховати своє властиве призначення учительки належного богоузагодного життя, що веде людство до богоподібности. Без цього живого пориву до здійснення найвищого ідеалу людства — уподобитися Богу, стати дійсними синами божими, отожд богоми — всяка церква є мертвим, не у всьому зрозумілим сучасному мозкові пережитком. Одначе, коли її богослужба і обряд будуть виявляти і вмирушу тугу суспільности за кращою майбутністю, а служителі церкви будуть не тільки виконавцями і сторожами канонів і догм церкви, але й прикладними добрими пастирями по науці Христа, що оберігатимуть живу душу і високі придбання творчого духа нації, то церква ця буде звязана зі суспільністю нерозривними звязками.

Одначе духовники і церква тих, що не хочуть бачити тяжкого ходу життя народів і суспільства, що йдуть проти майбутніх дос чень цього життя і стараються його застановити на

якомусь мертвому місці, — не є добрими пасти-
хами, що знають своє стадо і яких стадо знає.
Вони є цими галапасами-вовками, що вірвалися
обманом і силою в кошару вірних і чигають на
дсбро і життя стада.

Польща, правда, не знає принципу україні-
зації, тобто допомоги повноті самопрояви укра-
їнського народу на територіях його чисельної
переваги. Це її державне діло, це політичний ра-
хунок деяких польських партій на тим більшу
економічну силу польського народу, чим сильні-
шою буде польонізація, чим ширшою буде дена-
ціоналізація непольських народів у Польщі. Але
кожна нація як така хоче досягнути повноту свого
життя власними силами і в цьому не може пере-
шкодити їй ніяка державність і ніяка консти-
туція. Із цього основного права всякого індивіду-
ального життя користує і українське православне
населення Польщі, коли старається власною про-
стою мовою хвалити Господа, пізнавати його
закони і ставати кращою перед лицем свого
Творця і Судді. Зовсім природно, що це стрем-
ління нації стати на вищий ступінь розвитку під-
держить кожний справедливий і мудрий горо-
жанин Польщі навіть польської народности, а тим
більше добрий пастир церковного стада.

Але як це не дивно, ті що з народу вийшли,
ті що з народу живуть, ті що є багатими і силь-
ними непохитною вірою народу, монахи і ду-
ховники, у значній більшині польської автоке-
фальної православної церкви — є безумовними
противниками думки про українське богослу-
ження. Вони висмівають мужичу простоту мови

свого власного народу, замість духовно-творчою працею на ниві українізації богослужби підняти свою рідню мову на ступінь ієратичної поваги, на яку колись чужинці підняли мову македонських вівчарів, свинопасів і куріїв (гл. Життя і чуда св. Димтрія Солунського). Мало того, отсе саме монашество, що величає себе носіями ідеї і праці печерських первopодвижників — Антонія, Теодосія, Алімпія, Нестора і Мойсея — очевидно в незнанні своєму — топче заповіді любови і згоди, що їх дали чернецтву України великі самітники на Дніпрових кручах. Воно не знає, що основники Лаври Печерської і чернецтва на Русі-Україні говорили скрізь по народньому, чому доказом є історія живої української мови, яку складаємо не тільки на основі памяток письменства України, але й Великоруси 12. віку. Воно переводить слова евангелія: „воздайте кесарева кесарю“ і „раби, повинуйтеся господину своєму“ — на особлившу мову сліпого і мовчазного низкопоклонства перед подобою царевою, та бездушного тюпкання перед очима пройдешого земного пана. Забули сердеги „воздати господня Господу“ і придбати таланти для пана свого. Очевидно, на суді остаточному, що вже гряде — бож не знаємо ні дня ні години кончини нашої — їх осудить суддя незлобивий на вічну загибель і муку в жорстокій і суворій памяти народній.

І ще більшу кару накладе на них суд історії за те, що вони ввели в соблазнє малих цих. Вони то против дару святого Духа, якого слугами обіцялися бути, що дав усім апостолам і їх ученикам силу мови усіх народів, повели богословську

молодь отсих самих земляків своїх — українців Волині, Холмщини, Полісся та Білоруси, манівцями і багнами біса народоненависти і безмежної гордині нерозумного богача, що в дуфности на свою міць — Бога в серці забув.

Коли прислухатися до чванькуватих резонів, якими волиняки, холмщаки і полішуки — студенти Львова і Варшави, боронять недоторканої церковнословянської мови в богослужбі і неукраїнської мови в проповіді, коли прислухатися до урядової мови представників і служителів польської православної церкви, то дійсно бачиш велику ласку божу, що дав тобі дар зору, дар слуху і дар мови, та іскру любови в серці запалив... А що чуда господні і тепер ще діються, то можна спокійно глядіти в будуччину, коли то і сліпі прозрять, і глухі вчують, і німі промовлять, і з каменя серця викреше іскру сталь життя...

Бажання і потреби кожної нації є дійсно безмежні. Колись заступниця усіх християн обороняла вірний люд України з нерушимої стіни Софійського собору і Лаврського Успенського храму. Сьогодні благословить вона новому життю українського народу, що в болю і горю, в тузі і муці сердечній глядить на стрічу тому, що виринає з хаотичної мряковини в сяйві свободи сонця золотого. Геній українського народу явився вже на далекому овиді. Як осущення і вияв усіх потенцій заложених у масах народніх, він дасть грядучим поколінням закони і форми життя, він збогатить і удосконалисть мову простонароддя, піднімаючи її на висоту найніжні-

ших думок найвищих умів людства. За ним пі-
дуть усі, кому дорогим є ім'я громадянина і гід-
ність людини. І поклоняться та покоряються на-
ціональному генієві провідники віри живої, віри
багатої ділами любови, віри глибокої і щирої.
Вони то поведуть церков українського народу
йому одному призначеними його власними шля-
хами на нові висоти творчого життя, з яких за-
лунає нове слово вселюдського єднання.

7. Держава майбутности і війна.

Ідеальна державність перестане бути джерелом і знаряддям насилу, визиску і всякої неправди; держава виконуватиме тільки волю членів державної збірноти, вона заспокоюватиме спільні потреби горожан і лучитиме їх з людством. Держава і державність в майбутности перестане бути владою, перестане бути божищем, якому люди мали би поклонятися — нова держава стане слугою горожан, бо буде горожанами самими. Тимто всі люди у ній горітимуть одним великим бажанням до ще кращого, до ще вищого, до ще палкішого, щоби збір найкращих працівників, найвищих умів і найпалкіших сердець націй дав не тільки народам гідних провідників і виконавців волі збірноти, але й другим збірнотам людства прикладом яснів.

У так складеній державі — слабих і нещасних не буде, бо заховані в них великі скарби сили духа не видадуть їх на поталу насилу і гнету. Нужда і слабина стане найсильнішим знаряддям в руках слабих і нуждарів, бо перемінить знаряддя насилу і визиску на варстати праці і джерела доходу їх життя. Оборотовий капітал робочої сили горожан доведе їх до радісної засібности. Творчі потенції одиниці і збірноти творитимуть завсе загально-людські цінности. В новій державі ніхто не стане боятися великої праці, дужого розмагу думок і полум'яни своїх почувань — бо у цьому буде його велике життя.

І так з огляду на все те населення України і СРСР, ідучи на стрічу закріплення свого державного життя, не бажає війни, не хоче її, боїться її.

Не бажає війни тому, що вона перервала би ту добу загального будівництва, в яку ввійшли Україна і Союз. Все те будівництво ще не скоро заспокоїть усі насущні потреби населення, але в кожному випадку воно обраховане для потреб робочого люду, а не для визиску.

Не хотять радяни війни тому, що вона в дійсності нічого крім загальної руїни на довгі десятиліття не може дати. Сьогодні переможці чи не є слабшими за переможених? — бож переможений може хоча спокійно спати — все одно нічого вже не стратить, а переможці і шелесту нічного і тіни небезпеки бояться.

Бояться війни тому, що вона буде вже на смерть і життя між двома світоглядами. Безпощадна жорстокість! — ось клич, що глибоко в умах завзятих воїнів чаїться.

Вислід війни ясний для Союзу: перемога старого світогляду, це якийсь анемічний цар, це ріки крові, це довгі літа мести і межиусобиці, це занепад здобутків національних культур, це нові суспільно-національні бурі. Перемога нового світогляду — це десятиліття повільної агонії старих державностей, це спин життя в осередках великої промисловості і витвірності, це нужда десятків мільйонів. Тимто краще еволюція за революцію, краще мирне вирівнювання сил і світоглядів — за боротьбу огнем, мечем і мором.

1,20 (1986)

5022

Україна і Білорусь на випадок по-
рого світогляду безумовно занепадуть
часи. Правобережжя од Десни і по Чорн. Мор.
стане дикими полями чужої експлуатації.
Сили — запанують на них жадні наживи-
тори. Лівобережжя проглотить Москва, бо за-
нею стане певно 50 проц. рухливого і тугого на-
селення міст і промислових осередків.

Тверді закони історичного життя націй
і держав не змінюються: горе побідженим,
горе побідникам! Тож, досить вже війни, гра-
бунку, насилу, кривди і неправди! Нехай вже
раз прийде царство боже на землю.

Львів, у липні 1927 р.

1852-14

РЛ 5022у

І. Свенціцький

З культурного
життя